

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 22 (35)

Суми – 2020

**SECTION 8
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY;
CRIMINAL ENFORCEMENT LAW**

**СЕКЦІЯ 8
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-
ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i22.p87>

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

***Куліш Анатолій Миколайович,**
доктор юридичних наук,
заслужений юрист України, професор,
директор Навчально-наукового інституту права,
Сумського державного університету*

***Товстоп'ят Віталій Вікторович,**
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

В даній роботі було досліджено поняття «економічне правопорушення». Розглянувши різні тлумачення даного поняття наведеного різними науковцями був зроблений висновок, що науковці досі не дійшли одностайної думки, щодо трактування сутності поняття «економічні правопорушення», досі не існує його єдиного визначення.

Проводячи дослідження та характеризуючи економічне правопорушення було відмічено, що в науковій літературі поняття економічного правопорушення часто розглядаються як економічний злочин і більшість наукових праць спрямована саме на дослідження економічних злочинів. Це зумовило більш детальний аналіз даного поняття. У статті було надано різні тлумачення економічних злочинів, їх характеристика та визначена мета їх скоєння.

Проаналізувавши поняття «економічного злочину» та «економічного правопорушення» було звернено увагу на те, що в науковій літературі дані поняття часто не розмежовуються, через що може виникати проблема, при визначенні виду відповідальності за їх скоєння.

На основі дослідженого матеріалу були сформовані власні визначення «економічного правопорушення» та «економічний злочин». Було визначено, що економічний злочин є формою економічного правопорушення, являється кримінальним правопорушенням, обертається економічними втратами для держави, юридичних та фізичних осіб та сприяє розвитку тіньової економіки.

В ході проведеного дослідження було визначено найбільш характерні для економічних правопорушень ознаки. Найважливішими ознаками визначено: зловживання владою з метою злочинного збагачення, прихований характер, що проявляється у складності виявлення та розслідування вчиненого діяння, завдання значних збитків державі, суспільству та окремим

громадянам.

Під час виконання роботи було досліджено та визначено основні види економічних правопорушень та проведена їх класифікація. Визначено, що економічні правопорушення можна класифікувати на види залежно від конкретних сфер економіки чи об'єкта на які вони посягають. Найпоширенішими видами економічних правопорушень були визначено правопорушення у сфері господарювання, у сфері службової діяльності, сфері торгівлі, фінансів та банківської діяльності.

Ключові слова: «правопорушення», «економічне правопорушення», «економічний злочин».

Kulish A.M, Tovstopyat V.V. Concepts, signs and types of economic offenses. In this paper, the concept of "economic offenses" was investigated. Considering the different interpretations of this concept given by different scientists, it was concluded that scientists have not yet reached a unanimous opinion, regarding the interpretation of the essence of the concept of "economic offenses", there is still no single definition.

While researching and characterizing the economic offense, it was noted that in the scientific literature, the concept of economic offense is often regarded as an economic crime and most of the scientific work is directed specifically to the study of economic crimes. This led to a more detailed analysis of this concept. The article provides various interpretations of economic crimes, their characteristics and the purpose of their commission.

Analyzing the concept of "economic crime" and "economic offense", it was pointed out that in scientific literature these concepts are often not differentiated, which may cause a problem in determining the type of responsibility for their commission.

Based on the material studied, own definitions of "economic offense" and "economic crime" were formed. It was determined that economic crime is a form of economic offense, is a criminal offense, turns economic losses on the state, legal entities and individuals and promotes the development of a shadow economy.

The study identified the most characteristic of economic offenses signs. The most important features are identified: abuse of power for the purpose of criminal enrichment, hidden character, which manifests itself in the complexity of detecting and investigating a committed act, causing considerable damage to the state, society and individual citizens.

During the work, the main types of economic offenses were investigated, identified and classified. It is determined that economic offenses can be categorized into types depending on the specific areas of the economy or the object they are affecting. The most common types of economic offenses were identified offenses in the economic, service, trade, finance, and banking sectors.

Key words: offense, economic offense, economic crime.

Вступ. Економічне правопорушення є негативним явищем, що завдає шкоди економіці держави та сприяє розвитку неконтрольованої тіньової економіки. Причинами таких протиправних діянь є постійні зміни, що відбуваються в державі, в її політичному устрої, економічна нестабільність, що супроводжується інфляцією та зниженням рівня життя людей, тривале та постійне реформування правоохоронної системи. Економічні правопорушення вже встигли закріпитися у всіх сферах функціонування держави і тому запобігання та протидія економічним правопорушенням є важливим завданням органів державної влади задля подальшого економічного розвитку та реформування країни.

Стан наукової розробки: Дане питання

досліджувалося такими вченими: Н.В. Лісова, В.Є. Духов, В.Д. Поникаров, Г.А. Матусовський, Є.В. Невмеженський, С.С. Чернявський, О.М.Литвак, О. Г. Кальман, М. І. Камлик.

Завдання статті. Головною метою даної статті є дослідження та характеристика поняття «економічне правопорушення», визначення притаманних йому ознак, що його найкраще характеризують, а також аналіз видів економічних правопорушень.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Перш ніж визначити поняття економічного правопорушення, потрібно спочатку з'ясувати, що таке взагалі правопорушення. Узагальнює визначення категорії «правопорушення» знаходимо на сторінках Юридичної енциклопедії

за редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка, де воно визначається як «суспільно небезпечне або шкідливе діяння (дія або бездіяльність), яке порушує норму права» [1, с. 47].

Визначення запропоноване О. Скакун стало класичним для сучасної вітчизняної теоретико-правової науки і найбільш цитованим в навчальних посібниках з теорії права. Правопорушення визначається як «суспільно-небезпечне або шкідливо неправомірне (протиправне) винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, яке спричиняє юридичну відповідальність». [2, с. 420]

Деякі науковці у своїх роботах більш детально роз'яснюють поняття правопорушення. Так колектив авторів у складі М. Кельмана, О. Мурашина, Н. Хоми, у підручнику «Загальна теорія держави та права» правопорушення класифікують на два різновиди: злочини і проступки. В своїх роботах науковці виділяють не лише дисциплінарні, а й конституційні, адміністративні, цивільні, демонструючи цим увесь спектр протиправних діянь і категорії правопорушень [3, с. 457]

Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає, що Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [4]

Дослідивши поняття «правопорушення», яке визначалося різними вченими можна виділити такі основні ознаки:

1. Це соціально шкідлива, протиправна поведінка
2. Правопорушення як вчинок завжди має свідомо-вольовий характер
3. Суперечить приписам правових норм
4. Воно завжди є діянням суб'єкта (дія чи бездіяльність)

Юридичне поняття «економічне правопорушення» є досить поширеним. Воно використовується в теорії права та практиці його застосування, проте його тлумачення не є однозначним. Економічне правопорушення, на думку Є. В. Духова – це форма прояву економічної небезпеки, що виявляється як порушення господарчого права та обертається втратами для суб'єктів економічної діяльності [5, с. 130]

В. Д. Понікаров під економічними правопорушеннями пропонує розуміти протиправну діяльність, яка охоплює різні сторони зловживання державною та економічною владою, посягає на порядок управління фінансово-господарською діяльністю, завдає суттєвої шкоди

економічній безпеці країни, матеріальної та моральної шкоди інтересам держави, більшості підприємницьких структур і громадян, має інтелектуальний характер, здійснюється під прикриттям законної економічної діяльності або з використанням службового стану як фізичними, так і юридичними особами, з метою незаконного одержання доходів [6, с. 15]

В науковій літературі економічні правопорушення розглядаються як економічні злочини, хоча в законодавчих актах України відсутнє визначення економічного злочину, немає переконливого розмежування економічних правопорушень на проступки і злочини. Оскільки дані поняття в науковій літературі часто не розмежовують, на практиці це зумовлює складність в визначенні виду відповідальності необхідної для застосування – адміністративного чи кримінального

Досить широке та змістовне визначення економічних злочинів дав О. Титаренко, який запропонував під економічними злочинами розуміти умисні корисливі злочини, що вчинюються у сфері економіки службовими та іншими особами, які включені в систему економічних відносин і посягають на ці відносини, а також на порядок управління економікою в різних галузях господарства, заподіюючи при цьому шкоду економічним інтересам громадян, суб'єктів господарювання та держави [7].

Чітке і найбільш вдале, на думку авторів, визначення поняття «економічні злочини» запропонувала у своїх працях О. Дементьєва, яка розглядає «економічні злочини» як протиправну діяльність, що завдає шкоди економічним інтересам держави в цілому, приватного підприємництва й окремих громадян, постійно і систематично здійснюється з метою збагачення в межах і під прикриттям законної економічної діяльності, як фізичними, так і юридичними особами [8]. О. Яковлев рівнозначно використовує поняття «економічні злочини» і «злочини у сфері економіки». Він вважає, що економічні злочини (наприклад, розкрадання, крадіжки, хабарництво) – це злочини корисливі, майнові, і разом з тим, це злочини у сфері економіки [9].

О. М. Литвак під економічним злочином вважає сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами й іншими працівниками установ та підприємств незалежно від форм власності шляхом використання службового становища та місця роботи, а також злочинних промислів, здійснення яких не має зв'язку з використанням службового становища [10, с. 224].

Найважливішою ознакою економічних злочинів

потрібно виділити зловживання владою з метою злочинного збагачення. Так, Г.А Матусовський зазначав, що одна із головних ознак економічних злочинів полягає в тому, що їх переважна частина це корисливі діяння, що вчиняються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг, а також особами пов'язаними із регулюванням цієї діяльності та контролем за нею [11, с 15]. Є.В.Невмеженський пропонує такі ознаки економічного злочину: протиправність, систематичність, корисливість, скоєння злочину в рамках звичайної господарської діяльності [12]. Ознакою, притаманною для більшості економічних правопорушень є висока латентність, тобто їх прихований характер, що викликає складності при їх виявленні та розслідуванні.

Проте не всі економічні правопорушення мають характер злочину, так до економічних проступків відносяться правопорушення, які за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [4]. Розглядаючи сутність економічного проступку, потрібно виділити В.Є Духова який визначає, що економічною ознакою економічної провини можуть бути всілякі дії відносно суб'єкта господарювання, які спричиняють часткові втрати і збитки, що не руйнують його статус і стан, не перешкоджають реалізації економічної місії. Тобто втрати і збитки, що є наслідком економічної провини, поновлюються, а її основою є прояв допорогової економічної небезпеки [5, ст. 131].

Адміністративні проступки у сфері економіки необхідно відмежовувати від економічних злочинів, насамперед, за суб'єктами, суб'єктивною та об'єктивною стороною. Завдяки об'єктивній стороні, яка криє в собі сукупність ознак, які характеризують зовнішній прояв протиправного діяння, відображає характер і ступінь суспільної небезпеки обох порушень можна найбільш чітко їх відмежувати.

Як ми можемо бачити в науковій літературі немає єдиного трактування поняття «економічне правопорушення» та «економічні злочини», досі відсутнє їх чітке розмежування. Отже, під економічними правопорушеннями слід розуміти форму прояву економічної небезпеки, яка є наслідком протиправної діяльності, що обертаються економічними втратами для держави, юридичних та фізичних осіб. Економічний злочин є формою економічного правопорушення, і являє собою протиправне, кримінальне каране діяння, що має за мету одержання економічної вигоди унаслідок скоєння злочинів у сфері господарської діяльності, а також злочинів у сфері службової діяльності і завдає шкоди економічним інтересам держави, фізичних та юридичних осіб. Тобто

економічний злочин це кримінальне правопорушення. Основними ознаками економічних правопорушень вважаємо потрібно виділити такі:

- характеризується зловживанням влади з метою збагачення;
- в основному має майновий характер;
- прихований характер;
- вчиняється при здійсненні, як легальної так і нелегальної господарської діяльності.

Єдиного визначення «економічне правопорушення» як і видів правопорушень які можна віднести до цієї категорії немає. Економічні правопорушення можна класифікувати на види залежно від конкретних сфер економіки чи об'єкта на які вони посягають.

Економічні злочини С.Чернявський класифікує за таким принципом: злочини у сфері відносин власності (ст. 190–191 КК України); злочини у фінансовій сфері («фінансові» злочини) (ст. 199–200, 207–212-1, 215–224); злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання (ст. 202–206, 213–214); злочини у сфері захисту від монополізму та несумлінної конкуренції (ст. 228, 231–232-1); злочини у сфері реалізації прав споживачів й обслуговування населення (ст. 225–227, 229); злочини у сфері приватизації державного чи комунального майна (ст. 233–235); злочини у сфері митного регулювання (ст. 201) [13].

В. Франчук пропонує наступну класифікацію економічних злочинів: злочини проти власності – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 185, 186, 188–192 КК України); злочини у сфері господарської діяльності (ст. 199–235 КК України), найнебезпечніші з яких: контрабанда (ст. 201), фіктивне підприємництво (ст. 205), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209), нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету (ст. 210), ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222); злочини у сфері використання електроннообчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж (ст. 361–363); злочини у сфері службової діяльності (ст. 364–370), зокрема: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365); службове підроблення (ст. 366); службова недбалість (ст. 367); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369);

провокація підкупу (ст. 370) [14].

Як ми бачимо, значна частина економічних злочинів передбачена Кримінальним кодексом України, в основному вони передбачені в розділі VII Злочини в сфері господарської діяльності та Розділі VI Злочини проти власності, Розділ VIII Злочини проти довкілля, якщо вони здійсненні суб'єктом господарської діяльності в ході порушення порядку здійснення такої діяльності, Розділі XVII Злочини у сфері службової діяльності

Економічні злочини вчинені у бюджетній сфері можна класифікувати наступним чином:

□ злочини, пов'язані із шахрайським заволодінням бюджетними коштами;

□ злочини, пов'язані із заволодінням бюджетними коштами службовими особами бюджетних установ при розпорядженні ввіреним майном в ході здійснення поточної господарської та управлінської діяльності;

□ злочини, пов'язані із одержанням службовими особами хабарів, укладанням та виконанням невігідних контрактів, при здійсненні державних закупівель;

□ злочини, пов'язані із зловживанням службовим становищем або перевищенням службових повноважень при одержанні чи розпорядженні бюджетними коштами;

Дані діяння можуть кваліфікуватись як шахрайство, або як привласнення розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, це залежить від суб'єкта злочину та його умислу [15, с. 979].

Найбільш відомим прикладом є злочини у сфері державних закупівель, який несе значну шкоду державі та суспільству в цілому. Метою вчинення злочинів в даній сфері є незаконне заволодіння державними коштами, а злочинцями виступають державні службовці. Здійснення даного злочину може відбуватися різними способами, наприклад закупівля товарів у кількості, яка не відповідає потребам чи внесення завідомо неправдивих відомостей до фінансово-бухгалтерських документів.

Що стосується економічних правопорушень, то у наукових джерелах адміністративні правопорушення в сфері економіки умовно класифікують на такі групи:

1. Проступки, що порушують: встановлений порядок здійснення підприємницької діяльності; антимонопольне законодавство; дискримінація підприємницької діяльності органами влади і управління.

2. Проступки, що порушують: правила торгівлі, надання послуг та порядок розрахунків з споживачами; здійснення незаконної торгівельної діяльності; незаконний відпуск або придбання

бензину або мастильних матеріалів.

3. Проступки, що порушують: законодавство у сфері фінансів та оподаткування; порядок формування та застосування цін і тарифів; законодавство щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

4. Проступки, що порушують митні правила [16].

Значна частина адміністративних економічних правопорушень передбачена в КУпАП. Це правопорушення, що вчиняються в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів, у сільському господарстві, у галузі торгівлі, громадського харчування чи галузі фінансів і підприємницькій діяльності. В основному більша частина цих правопорушень вчиняється підприємцями під час здійснення своєї діяльності.

Таким чином, ми бачимо, що економічні правопорушення охоплюють широке коло відносин. Це можуть бути як злочини передбачені Кримінальним кодексом так і проступки, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення. Найпоширенішим видом економічних правопорушень є злочини у сфері господарської діяльності найнебезпечнішими з яких можна назвати: фіктивне підприємництво, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету, ухилення від сплати податків, шахрайство з фінансовими ресурсами.

Отже, досліджуючи поняття економічного правопорушення, його ознаки та види, ми бачимо, що в законодавстві відсутнє, єдине тлумачення даного поняття, в науковій літературі немає чіткого розмежування між економічним правопорушенням та економічним злочином, часто під цими поняттями криється одне й те саме визначення, ще призводить до складності визначення виду відповідальності. Під економічним правопорушенням слід розуміти форму прояву економічної небезпеки, яка є наслідком протиправної діяльності метою якої є отримання економічної вигоди, що обертаються економічними втратами для держави, юридичних та фізичних осіб. Економічний злочин є формою економічного правопорушення, за який передбачена кримінальна відповідальність.

Таким правопорушенням притаманні такі ознаки як: протиправність, систематичність, корисливість, що проявляється у зловживанні владою з метою незаконного збагачення, скоєння злочину в рамках звичайної господарської

діяльності, високий прихований характер, що ускладнює їх виявлення. Проводячи класифікацію можна виділити такі види економічних правопорушень: у сфері господарювання (господарські); у сфері службової діяльності; у сфері торгівлі; у сфері фінансів та банківської діяльності; у податкових відносинах; щодо митних правил.

Література:

1. Юридична енциклопедія. ред. Ю. С. Шемшученко та ін.. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 5 : 2003. 736 с
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник: Харків : Консум, 2006. 656 с
3. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права: підручник.: Львів: «Новий Світ – 2000», 2003. 584 с
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х редакція від 20.11.2019
5. Духов В. Є. Економічна небезпека та економічні правопорушення. Вісник Національного університету внутрішніх справ. Х., 2002. С. 128–131.
6. Поникаров В. Д. Судебно-бухгалтерська експертиза : учеб. пособ.: Х. : Арсин, 2002. 240 с
7. Титаренко О. Кримінологічна характеристика та протидія економічним злочинам у вугільній промисловості: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 196 с
8. Дементьева Е. Е. Проблемы борьбы с экономической преступностью в зарубежных странах: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1996. С. 30.
9. Яковлев А. М. Социология экономической преступности. Москва, 1988. С. 50–52.
10. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 280 с.
11. Матусовский Г.А. Экономические преступления : криминалистический анализ...- Харьков : Консум, 1999.-480 с
12. Невмеженський Є. В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією: навч. посіб. Київ: АПСВ, 2005. 415 с.
13. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія.: Київ : Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
14. Економічна безпека : навч. посіб. В. І. Франчук, Л. В. Герасименко, В. О. Гончарова та ін.: Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. С. 54–64.
15. Степанюк Р. Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України : Форум права. 2011. № 1. С. 977–981.
16. Колпаков В. К. Адміністративне право : К.: Юрінком Інтер, 2001. 725 с.